

XANDON PISTA CHANGCHI DARAXTLARINING ASOSIY SHOXLARIGA MEXANIK ISHLOV BERISHNING PAYVANDUST KURTAKLAR SONIGA TA’SIRI

Bo‘ronova Shohista Usupjanovna

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotekhnologiyalar instituti tayanch doktoranti

ORCID: 0009-0007-1848-9544

Eshankulov Bobomurod Inayatovich

O‘rmon xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot instituti laboratoriya mudiri, q.x.f.d., katta ilmiy xodim

ORCID: 0009-0005-2634-5319

O‘rolov Zafar Narmuratovich

Pistachilik ilmiy-tajriba stansiyasi direktori

ORCID: 0009-0007-7642-1273

Annotatsiya. Ushbu maqolada xandon pistaning changchi daraxtlaridan payvandust-kurtak olish bo‘yicha tajribalar natijalari keltirib o‘tilgan. Daraxt shoxlarini kesish orqali: daraxt shtampidan yonga bo‘lingan asosiy bitta shoxni 20 sm qoldirib kesilganda 14 (+10) ta; daraxt shtampidan yonga bo‘lingan asosiy ikkita shox 20 sm qoldirib kesilganda 10 (+6) ta; daraxt shtampidan yonga bo‘lingan asosiy bitta shox 40 sm qoldirib kesilganda 6 (+2) ta payvandust kurtaklar hosil bo‘lganligi haqidagi ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: xandon pista, changchi, urug‘chi, hosil, kesish, yopiq ildiz tizimi, payvandust-kurtak.

Аннотация. В данной статье представлены результаты экспериментов по получению привитых побегов с деревьев-опылителей фисташки настоящего. Установлено, что при обрезке ветвей дерева: при обрезке одной основной ветви от пня длиной 20 см – 14 (+10); при обрезке двух основных ветвей от пня длиной 20 см – 10 (+6); при обрезке одной основной ветви от пня длиной 40 см – 6 (+2).

Ключевые слова: фисташка, пыльцевое дерево, семенное дерево, урожай, обрезка, закрытая корневая система, привойные почки.

Abstract. This article presents the results of experiments on obtaining grafted shoots from pollinator trees of the real pistachio. It was found that when pruning tree branches: when pruning one main branch from a 20 cm long stump - 14 (+10); when pruning two main branches from a 20 cm long stump - 10 (+6); when pruning one main branch from a 40 cm long stump - 6 (+2).

Keywords: pistachio, pollen tree, seed tree, yield, pruning, closed root system, scion bud.

Kirish. Xandon pista daraxti ikki uyli o‘simlik bo‘lib, yong‘oqmeva - ona daraxt, ya‘ni urug‘chi daraxtda rivojlanadi. Changchi daraxt hosil bermaydi, shunday bo‘lsa-da, urug‘chi daraxtda hosil shakllanishida ishtirok etadi. Maydonda yetarlicha changchi daraxtlarning bo‘lmashligi sababli, ona daraxtlarda yong‘oqmeva mag‘zi puch bo‘lishi yoki umuman hosil bo‘lmashligi mumkin. Shu sababli pistazorlar barpo etishda changchi va urug‘chi daraxtlar sonini to‘g‘ri belgilash va maydonda to‘g‘ri joylashtirish kerak bo‘ladi. Buning uchun plantatsiya urug‘idan yoki urug‘idan o‘stirilgan yopiq ildiz tizimidagi pista ko‘chati bo‘ladimi, albatta, payvandlash ishlarini o‘tkazish shart. Xandon pista ko‘chatlari - bodom, olma, nok va boshqa mevali daraxtlar ko‘chatlari singari an‘anaviy usulda ko‘chatxonada o‘stirilib, payvand qilinib, so‘ngra doimiy joyiga ekish uchun keltirilmaydi. U doimiy joyiga urug‘idan yoki yopiq ildiz tizimida yetishtirilgan ko‘chatidan ekiladi. Ko‘chat ekilgan joyga moslashib olgandan so‘ng payvandlash ishlari o‘tkaziladi. Changchi daraxtlar geografik sharoit va ekiladigan maydonning katta-kichikligidan kelib chiqqan holda - umumiy daraxt sonining 10% idan kam bo‘lmashligi kerak [2; 3; 4; 5].

Materiallar va uslublar. Xandon pista changchi daraxtlarining shoxlarini kesish orqali payvandust kurtaklar sonini oshirish B.I.Eshankulov uslubi orqali amalga oshirildi [1].

Natijalar va munozara. Ko‘p yillik kuzatishlar va ilmiy tadqiqot ishlaridan xandon pistaning changchi daraxtlarida payvandust

uchun kurtak olish katta muammo hisoblanadi. Bunga asosiy sabab xandon pistaning changchi daraxtlari to‘liq generativ organlar bilan qoplab olinganidir. O‘tkazilgan barcha agroteknik – parvarishlash tadbirlar natijasida xandon pistaning changchi daraxtlarida generativ organlar ko‘payadi. Vegetativ kurtaklarning kam bo‘lishi kelajakda yosh pistalarni payvandlash materialiga bo‘lgan tanqislikni keltirib chiqaradi. O‘rmon xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot institutiga qarashli Pistachilik ilmiy-tajriba stansiyasida (Jizzax viloyati, G‘allarorol tumanida joylashgan) 400 dan oshiq xandon pistaning changchi daraxtlarida o‘tkazilgan kuzatuvlarda daraxtning novda uchida o‘sovchi kurtaklar bo‘lsada, ular payvandlash uchun material hisoblanmaydi. Har bir xandon pistaning changchi daraxtidan ko‘pi bilan 3-4 donagacha payvandust kurtak olish mumkin, ba‘zi hollarda bu daraxtlardan umuman kurtak topib bo‘lmaydi. Ushbu muammoni bartaraf etish uchun xandon pistaning asosiy o‘sovchi shoxlariga mexanik ishlov (kesish) berish orqali tajribalar o‘tkazildi. Buning uchun xandon pistaning changchi daraxtlarining turli shoxlarida kesish va yangi novda o‘stirib ko‘rildi. Barcha kesish ishlari yanvar oyining ikkinchi va uchinchi o‘n kunliklarida amalga oshirildi. Tajriba uchun 7 tadan daraxt 3 takroriylikda tanlab olindi. Daraxtlarning asosiy tanaga nisbatan yonga o‘sgan yirik tana: daraxt shtampidan yonga bo‘lingan asosiy bitta va ikkita tana 20 sm qoldirib kesildi.

Daraxt shtampidan bir metr va ikki metr yuqorida tik o‘sgan yirik bir va ikkita tana, ikki yillik novdalar va bir yillik novdalarining

**Xandon pistaning changchi daraxtlari shox va novdalariga mexanik ishlov berishning
payvandust kurtaklar hosil bo‘lishiga ta’siri**

(Dala sinov-tajribasi O‘rmon xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot institutiga qarashli Pistachilik ilmiy-tajriba stansiyasi 2023 yil)

T/r	Tadbir nomlari	Payvandlashga yaroqli payvandust kurtaklar soni, dona
1	Nazorat (mexanik ishlov berilmagan)	4
2	Daraxt shtampidan yonga bo‘lingan asosiy bitta shox 20 sm qoldirib kesiladi	14
3	Daraxt shtampidan yonga bo‘lingan asosiy ikkita shox 20 sm qoldirib kesiladi	10
4	Daraxt shtampidan yonga bo‘lingan asosiy bitta shox 40 sm qoldirib kesiladi	6
5	Daraxt shtampidan yonga bo‘lingan asosiy ikkita shox 40 sm qoldirib kesiladi	4
6	Daraxt shtampidan bir metr yuqorida bitta asosiy shox kesiladi	4
7	Ikki yillik novdalar kesiladi	4
8	Bir yillik novdalarning novda boshlangan qismidan 5 sm qoldirib kesiladi	4

novda boshlangan qismidan 5 sm qoldirib kesildi. Kesilgan shox va novdalardan o‘rib chiqqan yangi novdalarda hosil bo‘ladigan payvandust kurtaklar soni (1-jadval) iyun oyida hisoblandi. Iyun oyida sanalishiga asosiy sabab sifatida yilning ushbu oyida xandon pistada yoppasiga payvandlash ishlari o‘tkazildi. Ushbu muddatdagi payvandlashga yaroqli payvandust kurtaklar soni asosiy ko‘rsatkich sifatida olindi.

1-jadvalga ko‘ra, xandon pistaning kesilmagan nazorat variantidagi daraxtlarida payvandlashga yaroqli kurtaklar soni 4 tani tashkil qilgan bo‘lsa, daraxtlarga mexanik ishlov berilgandan so‘ng ularda: daraxt shtampidan yonga bo‘lingan asosiy bitta shoxni 20 sm qoldirib kesilganda 14 (+10) ta; daraxt shtampidan

yonga bo‘lingan asosiy ikkita shox 20 sm qoldirib kesilganda 10 (+6) ta; daraxt shtampidan yonga bo‘lingan asosiy bitta shox 40 sm qoldirib kesilganda 6 (+2) ta payvandust kurtaklar hosil bo‘ldi. Qolgan variantlar nazorat varianti bilan bir xil bo‘lgan bo‘lsada, kesilgan shox va novdalardan o‘rib chiqqan yangi novdalarda payvandust kurtaklar hosil bo‘lmadi.

Xulosa va tavsiyalar. Xandon pistaning changchi daraxtlaridan vegetativ kurtak olish uchun mexanik ishlov berish, ya’ni kesish - daraxt shtampidan yonga bo‘lingan asosiy bitta shoxni 20 sm qoldirib kesish tavsiya etiladi. O‘tkazilgan tajribalar bo‘yicha ilmiy-tadqiqotlarni yanada kuchaytirish kerak degan xulosaga kelindi.

ADABIYOTLAR:

1. Eshankulov B.I. Xandon pista onalik daraxtidan payvandust olish uchun tayyorlash. Xorazm Ma’mun akademiyasi axborotnomasi. Xiva. №7/1. 2024. B. 206-209.
2. Eshankulov B.I., Bo‘ronova Sh.U. Xandon pistaning changchi daraxtlari. “Qishloq xo‘jaligi ekinlarining genetik resurslaridan unumli foydalanish hamda yetishtirishda zamonaviy ilg‘or texnologiyalarni qo‘llash istiqbollari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya to‘plami. Qarshi – 2022. I qism. B - 260-262.
3. Eshankulov B.I., Mashrapov X.T., Bo‘ronova Sh.U. Xandon pista daraxtlarini joylashtirish sxemasi. “Global iqlim o‘zgarishi oqibatlarini, suv tanqisligini yumshatishning hozirgi holati va istiqbollari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. - Qarshi. 19-20-mart, 2024-yil. B - 136-138.
4. Eshankulov B.I., Mashrapov X.T., Bo‘ronova Sh.U., Xudaynazarova N.X. Pistazorlarda changchi va urug‘chi pista daraxtlarining tabiiy taqsimlanishi. Xorazm Ma’mun akademiyasi axborotnomasi.-Xiva. № 2022-11/1. B -108-112.
5. Eshankulov B.I., Xudaynazarova N.X. O‘zbekistonda xandon pistaning (Pistacia vera L.) xorijiy navlarini o‘rib rivojlanishini baholash va yetishtirish texnologiyasi. Toshkent. “Fan ziyosi” nashriyoti. 2025. B - 4.